

TEMIR YO'L TRANSPORTIDA JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNI MA'MURIY-HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING HUQUQIY ASOSLARI.

Alixonov Bexzod Nizamidinovich

Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20539930>

ARTICLE INFO

Received: 20th May 2026

Accepted: 21st May 2026

Published: 30th May 2026

KEYWORDS

temir yo'l transporti, jamoat xavfsizligi, transport xavfsizligi, ma'muriy-huquqiy tartibga solish, normativ-huquqiy hujjatlar, huquqiy mexanizm

ABSTRACT

Maqolada temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlashni ma'muriy-huquqiy tartibga solishning huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Ishda transport xavfsizligi sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlar, davlat va xalqaro qonunchilik me'yorlari, shuningdek transport subyektlarining vakolat va majburiyatlari yoritilgan. Maqola temir yo'l transporti faoliyatida xavfsizlikni ta'minlashning huquqiy mexanizmlari, idoraviy va ma'muriy vositalari hamda amaliy choralari masalalarini ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqadi.

Transportda xavfsizlikni ta'minlash sohasidagi munosabatlarni huquqiy tartibga solish masalalariga O'zbekiston qonunchiligida jiddiy e'tibor qaratilgan. Jamoat xavfsizligini ta'minlashning maqsadi, mazmuni va mexanizmini belgilash, tegishli subyektlarning huquqiy maqomi va faoliyatini tartibga solish, ularni zarur vakolatlar bilan ta'minlash, shuningdek temir yo'l transportida xavfsizlikni ta'minlash tartibining o'ziga xos xususiyatlarini aniq va to'liq reglamentatsiya qilish zarur.

“Transportda xavfsizlikni ta'minlashning huquqiy asoslari deganda temir yo'l va havo transporti obyektlarida jamoat tartibini saqlash va xavfsizlikni, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari, qonuniy manfaatlarini, jismoniy va yuridik shaxslarning mulkini, konstitutsiyaviy tuzumni himoya qilishda, qonun ustuvorligi, shaxs, jamiyat va davlatning xavfsizligini, shuningdek huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktikasini ta'minlashda huquqiy asos bo'lib xizmat qiladigan xalqaro-huquqiy hamda milliy normativ-huquqiy hujjatlarga aytiladi” [2, 15-18 b.].

Ilmiy adabiyotlarda “transport qonunchiligi” atamasi shakllangan bo'lib, u transport faoliyati sohasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar majmuasini anglatadi. Mazkur tushuncha o'ziga xos belgilar bilan tavsiflanadi, jumladan: maxsus subyekt tarkibi, tartibga solish sohasi va kompleks xarakter. Uning asosiga transport faoliyati sohasi mezoni qo'yilgan.

Mazkur kontekstda temir yo'l huquqi yuklar, yo'lovchilar va bagaj tashish jarayonida vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi normalar majmui sifatida qaraladi [5, 88-89 b.]. Temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlashning huquqiy asoslarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ushbu sohani tartibga soluvchi ko'plab normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Temir yo'l transporti faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar turli darajadagi yuridik kuchga ega bo'lgan hujjatlardan iborat bo'lib, ular kompleks tizimni tashkil etadi.

Avvalo, O'zbekiston Respublikasining "Temir yo'l transporti to'g'risida"gi Qonunini qayd etish lozim. Mazkur Qonun temir yo'l transportining faoliyat yuritishining huquqiy asoslarini mustahkamlab berdi, ushbu sohada davlat boshqaruvining maqsadlari va asosiy yo'nalishlarini belgiladi, shuningdek temir yo'l transporti tashkilotlariga qo'yiladigan talablarni aniqlab berdi. Unda temir yo'l transportida tashish jarayonida transport va yordamchi xizmatlarni ko'rsatuvchi subyektlarning majburiyatlari belgilangan; poyezdlar harakatini tashkil etishning umumiy qoidalari, shuningdek harakat xavfsizligi va temir yo'l transportidan foydalanish sohasidagi talablar bayon etilgan.

Mazkur Qonunda harakat xavfsizligini ta'minlash, temir yo'l transporti hamda boshqa texnik vositalardan foydalanish xavfsizligini tartibga soluvchi, temir yo'l transportida harakat xavfsizligiga qo'yiladigan asosiy talablar, shuningdek temir yo'l tashuvlari xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan nazorat va boshqa choralarga oid masalalarni belgilovchi bir qator moddalar (38-, 39-, 42-moddalar va boshqalar) mustahkamlab qo'yilgan. Bundan tashqari, unda qonunda qo'llaniladigan asosiy tushunchalarning ta'riflari ro'yxati keltirilgan. Biroq, mazkur Qonun temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlash masalalarini maxsus tartibga solmaydi, bu esa, bizning fikrimizcha, qonunchilikdagi muhim bo'shliq hisoblanadi.

Xorijiy tajriba transportda xavfsizlik masalalarining qonunchilik darajasida, ya'ni alohida qonun bilan tartibga solinishini ko'rsatadi. Masalan, Rossiyada ushbu munosabatlar maxsus "Transport xavfsizligi to'g'risida"gi Federal qonuni shuningdek "Transportda aholining xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kompleks tizimni yaratish to'g'risida"gi Prezident farmoni bilan tartibga solingan. Rossiyalik mutaxassislarining ta'kidlashicha, ushbu hujjatlar "xavfsizlikni ta'minlash sohasidagi maqsadlar va davlat strategiyasi bo'yicha rasman qabul qilingan qarashlar majmuini aks ettiradi". Bizning fikrimizcha, xorijiy tajribani inobatga olgan holda, transport xavfsizligini, shu jumladan temir yo'l transportida xavfsizlikni ta'minlash bilan bog'liq barcha munosabatlarni kompleks tartibga soluvchi qonun loyihasi (yoki hukumatning alohida qarori)ni ishlab chiqish masalasini ko'rib chiqish zarur.

Belarus olimi L.A. Poleshchuk transport xavfsizligi masalalarining to'liq va yetarli darajada huquqiy tartibga solinmaganligining sababi sifatida "turli darajadagi normativ-huquqiy hujjatlardagi huquqiy normalar mazmuni bilan transport faoliyati xavfsizligi sohasidagi amaldagi real munosabatlar o'rtasidagi tafovut"ni ko'rsatadi [6]. Bizning fikrimizcha, ushbu fikr asosli, chunki so'nggi yillarda temir yo'l transporti sohasi jadal rivojlanib, kengayib bormoqda va unga raqamli texnologiyalar faol ravishda joriy etilmoqda.

Umuman olganda, temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlashning huquqiy asosini quyidagi normativ-huquqiy hujjatlar tashkil etadi:

- xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan prinsiplari va normalari, shuningdek O'zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan xalqaro konvensiyalar, shartnomalar va bitimlar normalari;
- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi;
- O'zbekiston Respublikasining qonunlari;
- jamoat xavfsizligi sohasida vakolatli davlat hokimiyati organlarining qonunosti normativ-huquqiy hujjatlari.

O'zbekiston Respublikasining "Qo'riqlash faoliyati to'g'risida"gi Qonuni jismoniy va yuridik shaxslarning hayoti, sog'lig'i, mulki va obyektlariga tajovuzlardan himoya qilish bilan bog'liq munosabatlarni; qo'riqlanayotgan obyektlar hududida jamoat tartibini saqlashni, huquqbuzarliklarning profilaktikasi va ularni to'xtatishni, shuningdek qo'riqlanayotgan obyektlarda nazorat-o'tkazish va ichki obyekt rejimlarini ta'minlashni tartibga soladi.

O'zbekiston Respublikasining "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonuni O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar organlari faoliyati bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soladi. Ichki ishlar organlarining asosiy vazifalari fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini, jismoniy va yuridik shaxslarning mulkini, konstitutsiyaviy tuzumni himoya qilish, qonun ustuvorligini, shaxs, jamiyat va davlat xavfsizligini ta'minlash, shuningdek huquqbuzarliklarning oldini olish va ularning profilaktikasini amalga oshirishdan iboratdir.

Ularning faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri jamoat tartibini saqlash va jamoat xavfsizligini ta'minlash, davlat, alohida muhim, toifalangan va boshqa obyektlarni, jumladan temir yo'l transportini (4-modda) qo'riqlash, shuningdek fuqarolarning jamoat joylarida, shu jumladan transport magistrallari va vokzallarda xavfsizligini ta'minlashdir (16-modda).

O'zbekiston Respublikasining Milliy xavfsizlik konsepsiyasi ushbu sohadagi asosiy ijtimoiy munosabatlarni qamrab oladi, bu yo'nalishdagi maqsad, vazifalar, funksiyalar va asosiy ustuvor yo'nalishlarni belgilaydi. Muhim siyosiy-huquqiy hujjat sifatida Konsepsiya mamlakat miqyosida milliy xavfsizlikni ta'minlash strategiyasi va taktikasi bo'yicha umumdavlat qarashlar tizimini aks ettiradi.

Jamoat xavfsizligini ta'minlash sohasini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar tizimida davlat rahbarining hujjatlari muhim o'rin tutadi. Davlat rahbarining farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasining Jamoat xavfsizligi konsepsiyasi"da "jamoat xavfsizligini ta'minlash sohasidagi davlat siyosati belgilab berilgan bo'lib, u milliy xavfsizlikning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi". Mazkur farmon bilan, shuningdek, "O'zbekiston Respublikasida jamoat xavfsizligini ta'minlash tizimini rivojlantirish strategiyasi 2022-2025-yillar uchun" ham tasdiqlangan. Ushbu hujjatlar jamoat xavfsizligini ta'minlash sohasidagi davlat siyosatining bir qator vazifalari va chora-tadbirlarini amalga oshirishni nazarda tutadi, u milliy xavfsizlikning asosiy yo'nalishlaridan birini tashkil etadi.

Ko'rsatilgan vazifalar va chora-tadbirlar orasida quyidagilarni alohida ta'kidlash lozim: jamiyatni noqonuniy tajovuzlardan himoya qilish, shu jumladan bunday tajovuzlarning asosiy omillarini erta aniqlash, oldini olish va bartaraf etish; terrorchilik faoliyatining har qanday ko'rinishlarini aniqlash va to'xtatish; qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar, shuningdek inson huquqlari va erkinliklariga qarshi jinoyatlar hamda huquqbuzarliklar bilan kurashish; ijtimoiy infratuzilmaning xavfsiz faoliyatini ta'minlash; transport infratuzilmasini, transport vositalari xavfsizligi standartlarini takomillashtirish va boshqa chora-tadbirlar.

Transport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirishga qaratilgan davlat rahbarining farmoni muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur farmonga muvofiq Transport vazirligi tashkil etilgan. Aynan shu vazirlik avtomobil, temir yo'l, havo, daryo transporti, metropoliten hamda yo'l xo'jaligi rivojlanishi sohasida davlat boshqaruvini amalga oshiradi va yagona davlat siyosatini ro'yobga chiqaradi, bu esa tegishli normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish yo'li bilan ta'minlanadi.

Mamlakat Prezidentining maxsus hujjati bilan Ichki ishlar vazirligi tarkibida Transport va turizm obyektlarida xavfsizlikni ta'minlash departamenti tashkil etilgan bo'lib, u o'z ichiga Transportda xavfsizlikni ta'minlash bosh boshqarmasini oladi. Uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: metropoliten va temir yo'l obyektlari hududlarida jamoat tartibini saqlash, huquqbuzarliklarning profilaktikasi hamda jinoyatchilikka qarshi kurashish faoliyatini muvofiqlashtirish; transport obyektlari hududlaridagi kriminogen vaziyatni tizimli tahlil qilish, yo'lovchilarga nisbatan huquqbuzarliklar sodir etilishining sabab va shart-sharoitlarini aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan aniq choralarni ko'rish; yo'lovchilarning harakatlanish xavfsizligini samarali ta'minlash, temir yo'l transportida tashilayotgan tovar-moddiy boyliklarning butligini va saqlanishini kafolatlash; transport obyektlarida terrorchilik tahdidlarini o'z vaqtida aniqlash va oldini olish, taqiqlangan vositalar, o'qotar qurol, o'q-dorilar, portlovchi, radioaktiv, zaharli, kuchli ta'sir etuvchi va zaharlovchi moddalarning noqonuniy muomalasiga chek qo'yish; transport obyektlari va ularga tutash hududlarda jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'yicha markazlashtirilgan boshqaruvni amalga oshirish.

Mazkur hujjatga muvofiq, transport obyektlarida (turistik yo'nalishdagi poyezdlarda) xavfsiz turizmni ta'minlash bo'yicha funksiyalar transportda xavfsizlikni ta'minlash bo'linmalari tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu bo'linmalar transport obyektlarida sodir etilgan jinoyatlar va hodisalar to'g'risidagi xabarlar hamda arizalarni ro'yxatga olish va hisobga olishni, shuningdek temir yo'l transportida harakat yo'nalishi davomida sodir etilgan

ma'muriy huquqbuzarliklar yuzasidan ishlarni ko'rib chiqish va qarorlar qabul qilishni amalga oshiradi.

Davlat rahbari hujjatlaridan tashqari, temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlash masalalarini tartibga soluvchi hukumat qarorlari ham mavjud. Masalan, temir yo'l transportining texnik ekspluatatsiyasi, foydalanishga topshirilishi jarayonida xavfsizlik qoidalari va talablariga oid Vazirlar Mahkamasi qarorlari qabul qilingan. Ushbu hujjatlar temir yo'l transportida xavfsizlikni ta'minlash sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi hamda temir yo'l tashkilotlari tomonidan xavfsizlik darajasini oshirish va uni ta'minlash maqsadida standartlashtirish hamda qoida majmualari sohasidagi hujjatlarni qabul qilish orqali amalga oshiriladigan **maxsus xavfsizlik choralari**ni nazarda tutadi. Davlatimiz rahbarining hujjatlaridan tashqari, temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlash masalalarini tartibga soluvchi qator hukumat qarorlari ham mavjud. Masalan, Vazirlar Mahkamasining Temir yo'l transportidan texnik foydalanish va ishga tushirish vaqtida harakat xavfsizligini ta'minlash qoidalari va talablari to'g'risidagi qator qarorlari. Ushbu hujjatlar temir yo'l transporti xavfsizligini ta'minlash sohasidagi munosabatlarni standartlashtirish sohasidagi hujjatlar asosida **maxsus xavfsizlik choralari**ni ko'rish orqali tartibga soladi.

Hukumat qarori bilan tasdiqlangan Texnik reglament temir yo'l harakatlanuvchi tarkibi va uning tarkibiy qismlari, temir yo'l transporti infratuzilmasi va uning tarkibiy qismlariga qo'yiladigan minimal zaruriy talablarni belgilaydi. Ushbu talablarning bajarilishi quyidagilarni ta'minlaydi: a) ekspluatatsion xavfsizlikni; b) yong'in xavfsizligini; d) elektr xavfsizligini; e) ekologik xavfsizlikni; f) o'lchovlar birligini; g) axborot xavfsizligini.

Boshqa bir hukumat hujjati bilan O'zbekiston Respublikasi Temir yo'l ustavi tasdiqlangan bo'lib, u temir yo'lning, temir yo'l transporti xizmatlaridan foydalanuvchi yuridik va jismoniy shaxslarning huquqlari, majburiyatlari va javobgarligini belgilaydi hamda yo'lovchilar, yuklar, bagaj tashish tartibi va shartlarini, temir yo'l yo'llaridan foydalanish qoidalarini tartibga soladi. Uning amal qilishi umumiy foydalanishdagi temir yo'l transportida amalga oshiriladigan tashishlarga, shu jumladan yuklar temir yo'lga tutash kirish yo'llarida yuklash va tushirish yo'li bilan amalga oshiriladigan tashishlarga ham tatbiq etiladi. Ushbu ustav temir yo'l, yuk jo'natuvchilar va yuk qabul qiluvchilar, yo'lovchilar hamda temir yo'l transporti xizmatlaridan foydalanuvchi boshqa shaxslar uchun majburiy kuchga ega.

Vazirlar Mahkamasining navbatdagi qarori idoraviy harbiylashtirilgan qo'riqlash va idoraviy qo'riqlash bo'linmalari, shu jumladan temir yo'l transportida ularning faoliyatini tashkil etish tartibini belgilaydi. Mazkur qaror bilan idoraviy harbiylashtirilgan qo'riqlash to'g'risidagi namunaviy nizom tasdiqlangan bo'lib, unda qo'riqlash xodimlarining huquqlari va majburiyatlari, shuningdek shaxsiy ko'rik, buyumlarni, qo'l yuklarini, bagajni va transport vositalarini ko'zdan kechirish qoidalari belgilab berilgan. Ularning vazifalari qatoriga quyidagilar kiradi: fuqarolarning hayoti va sog'lig'ini tajovuzlardan himoya qilish; obyektlarni qo'riqlash va ularni hujumlardan himoya qilish; qo'riqlanayotgan obyektlarni nazorat qilish va ularning ichki tartiblarini ta'minlash; qo'riqlanayotgan obyektlar hududida jamoat tartibini saqlash, huquqbuzarliklarning oldini olish va ularni to'xtatish, shuningdek qo'riqlanayotgan obyektlarda mulkni qo'riqlash va nazorat qilish.

Shuni ta'kidlash lozimki, "poyezdlar harakati va manyovr ishlarining xavfsizligini, tashilayotgan yuklar, bagaj va boshqa topshirilgan mulkning saqlanishini, shuningdek yo'lovchilarning hayoti va sog'lig'iga tahdid soluvchi holatlarning oldini olishni ta'minlash maqsadida temir yo'l transporti korxonalari, muassasalari va tashkilotlari xodimlaridan ishda uyg'unlik, yuqori darajadagi tartiblilik va mehnat majburiyatlarini so'zsiz bajarish talab etiladi". Shu sababli "O'zbekiston Respublikasi temir yo'l transporti xodimlarining intizomi to'g'risidagi Nizom" temir yo'l transporti xodimlarining intizomga rioya etishining maxsus shartlarini hamda ushbu shartlar buzilgan taqdirda intizomiy ta'sir choralari belgilaydi. Mazkur hujjatning 5-bandiga ko'ra, temir yo'l transporti xodimlari poyezdlar harakati

xavfsizligini ta'minlash, tashilayotgan yuklar, bagaj va boshqa topshirilgan mulkning saqlanishini ta'minlash, ularning o'g'irlanishi, yo'qotilishi va shikastlanishining oldini olish va ularni to'xtatish choralarini ko'rish, shuningdek mehnatni muhofaza qilish va texnika xavfsizligi qoidalari hamda normalariga rioya etish majburiyatiga egadirlar.

Ko'rib chiqilayotgan sohada idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarning katta guruhini Transport vazirligi hujjatlari tashkil etadi. Ularga, jumladan, "O'zbekiston Respublikasida temir yo'l transportida yuk tashish qoidalari" kiradi, ular temir yo'l transportida yo'lovchilar, yuklar, bagaj va pochta tashish tartibini hamda asosiy shartlarini tartibga soladi.

Mazkur hujjatning preambulasida uning maqsadi temir yo'l transportida yuk tashishlarni tashkil etish tartibi va shartlarini belgilashdan iborat ekani qayd etilgan bo'lib, bunda harakat xavfsizligini, yuk va temir yo'l inshootlarining butligini, yuklarning xususiyatlarini hisobga olgan holda ekologik xavfsizlikni ta'minlash ko'zda tutiladi. Ushbu hujjat O'zbekiston Respublikasi hududidagi umumiy foydalanishdagi temir yo'llarda amalga oshiriladigan tashishlarga tatbiq etiladi. Biroq ushbu ancha hajmli hujjat mazmunini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, unda temir yo'l transportida xavfsizlik masalalariga tizimli yondashuv mavjud emas. Shu bois, mazkur Qoidalarga temir yo'l transportida yuk tashishlarni amalga oshirishda xavfsizlikni ta'minlashning asosiy talab va qoidalarini mustahkamlovchi alohida bobni kiritish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Transport harakati va undan foydalanish xavfsizligiga qarshi jinoyatlar bilan bog'liq ishlar bo'yicha sud amaliyotida yuzaga keladigan masalalarni tartibga solishda huquqni qo'llovchilar O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarorlari qoidalariga amal qiladilar. Bunday hujjatlarga mazkur masalaga bag'ishlangan maxsus Qarorni kiritish mumkin, unda "transport harakati va undan foydalanish xavfsizligiga qarshi jinoyatlarning asosiy obyekti jamoat xavfsizligi va jamoat tartibi hisoblanadi" deb belgilab qo'yilgan.

Mazkur Qarorning 28-bandida qayd etilishicha, xizmat majburiyatlarini bajarishda vijdotsizlik, transport vositalarining nosoz holati, mehnat va ijrochilik intizomini buzish, temir yo'l o'tish joylari va boshqa yo'l inshootlarini saqlash qoidalarining buzilishi holatlari aniqlanganda, sudlar maxsus ajrimlar (qarorlar) chiqarish yo'li bilan tegishli davlat organlari va mansabdor shaxslarning e'tiborini ushbu holatlarga qaratishlari lozim. Ish bo'yicha temir yo'l o'tish joylari va boshqa yo'l inshootlarini saqlash qoidalarining qo'pol ravishda buzilishi holati aniqlanganda, sudlar ushbu qoidalarga rioya etilishi uchun mas'ul shaxslarning harakatlariga huquqiy baho berish maqsadida tegishli materiallarni prokurorga yuborishlari zarur.

Temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlash masalalarini tegishli huquqiy tartibga solishsiz, ya'ni qonun hujjatlari va qonunosti hujjatlaridan foydalanmasdan turib hal etib bo'lmaydi. Qonunchilikda jamoat xavfsizligini ta'minlash faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi tashkiliy, axborot, texnik va boshqa omillarni, shuningdek uni ta'minlashda ishtirok etuvchi turli subyektlarning maqomi va vakolatlari doiralarini mustahkamlab qo'yish zarur.

Temir yo'l transporti obyektlarida jamoat xavfsizligini ta'minlashning yetakchi subyekti bo'lgan transportdagi ichki ishlar organlarining vakolat va mas'uliyat hajmining ortib borishi huquqiy tartibga solish mexanizmini takomillashtirish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Huquqiy tartibga solish jarayonida temir yo'l transportining o'zi, uning infratuzilmasi, texnologiyalari va obyektlari (temir yo'l yo'llari, vokzallar, temir yo'l stansiyalari va boshqalar) rivojlanishining zamonaviy tendensiyalarini inobatga olish lozim.

Transport xavfsizligini ta'minlash sohasidagi amaldagi qonunchilik bir nechta qonunlar, davlat rahbari va hukumatning o'nlab qarorlari, shuningdek Transport vazirligining idoraviy hujjatlari bilan ifodalanadi, ularning qoidalari takomillashtirish, aniqlashtirish va o'zaro muvofiqlashtirishni talab etadi.

Temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlash sohasidagi huquqni qo'llash amaliyoti ushbu sohani kompleks huquqiy tartibga solish, reglamentatsiyaning yaxlitligi, to'liqligi va unifikatsiyasini ta'minlash, shuningdek yagona va muvofiqlashtirilgan atamalar tizimidan

foydalanish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Temir yo'l transportini boshqarish sohasida amalga oshirilgan ma'muriy islohotlar natijalarini, shuningdek ushbu yo'nalishda qonunchilikdagi yangiliklarning amalda tatbiq etilishini ilmiy jihatdan tahlil qilish zarur.

Amaldagi qonunchilikda temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solishda qo'llaniladigan tushunchalar aniqlashtirish va yanada rivojlantirishni talab qiladi. Jamoat xavfsizligini ta'minlovchi subyektlarning huquqiy maqomi va javobgarligini aniq belgilash, ularning funksiyalari, usullari hamda faoliyatining tashkiliy-huquqiy shakllarini aniqlashtirish zarur. Transport xavfsizligini ta'minlash bo'yicha huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlari faoliyatida mavjud bo'lgan bo'shliqlarni bartaraf etish va takrorlanishni yo'qotish bilan bog'liq huquqiy masalalar alohida e'tiborni talab qiladi [12].

Bizning fikrimizcha, temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlash faoliyatining ma'muriy-huquqiy tartibga solinishi ikki muhim bosqichni bosib o'tgan. Birinchi bosqichda (1991-1999-yillar) transport xavfsizligi sohasidagi qonunchilikning asoslari shakllantirildi hamda uni xalqaro normalarga muvofiqlashtirish choralari ko'rildi. Mazkur bosqichda temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlash sohasini huquqiy tartibga solish asosan ushbu huquqiy institutning shakllanishiga qaratilgan edi. 1999-yilda "Temir yo'l transporti to'g'risida"gi Qonun, shuningdek transport xavfsizligiga oid bir qator qonunosti hujjatlari qabul qilindi.

Keyingi bosqich (2000-yildan hozirgi vaqtgacha) ushbu qonunchilikni takomillashtirish, zamon talablari va uning qo'llanish amaliyoti natijalarini hisobga olgan holda qonunchilikdagi ayrim bo'shliqlar va qarama-qarshiliklarni bartaraf etish bilan tavsiflanadi. Ushbu yo'nalishda eng muhim qadam O'zbekiston Respublikasining "Temir yo'l transporti to'g'risida"gi Qonunining qabul qilinishi bo'ldi. Normativ-huquqiy tartibga solishning zamonaviy amaliyoti tartibga solish siyosatini tahlil qilish, "regulyator gilyotina" usulidan foydalanish asosida takomillashtirilmogda hamda ko'rib chiqilayotgan sohada jamoat xavfsizligini ta'minlashning ma'muriy-huquqiy tartibga solish mexanizmi rivojlantirilmogda.

Transportda jamoat xavfsizligini ta'minlash sohasidagi munosabatlarni huquqiy tartibga solish samaradorligini oshirish uchun ushbu obyektning murakkabligi va o'ziga xos xususiyatlarini, transport xavfsizligi masalalarining kompleks xarakterini inobatga olish lozim. Shu munosabat bilan "Transport xavfsizligi to'g'risida"gi qonunni qabul qilish zarur bo'lib, unda transportda xavfsizlikni ta'minlovchi organlarning maqomi, tuzilmasi, funksiyalari va vakolatlari mustahkamlab qo'yilishi kerak.

Mazkur qonunda transport xavfsizligini ta'minlashning maqsadi, vazifalari va ustuvor yo'nalishlarini mustahkamlash; transport xavfsizligini ta'minlash faoliyatining predmeti, obyekti va subyektlarini aniqlash; transport xavfsizligi sohasidagi subyektlarning vakolatlari (huquqlari, majburiyatlari va vakolat doirasi)ni belgilash; transport xavfsizligini ta'minlash faoliyatining tartibi, protseduralari, usullari va boshqa jihatlarini belgilash zarur deb hisoblaymiz.

Temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlashning ma'muriy-huquqiy mexanizmi jamoat tartibini o'rnatish, jismoniy va yuridik shaxslarning, shuningdek davlat va jamiyatning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadi va vazifalariga erishish uchun vakolatli organlar va mansabdor shaxslar tomonidan qo'llaniladigan tashkiliy-huquqiy vositalar, shakllar, usullar, yo'llar va tartib-taomillar majmuini o'z ichiga oladi.

Temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlashning huquqiy tartibga solinishi maxsus huquqiy rejim yordamida, belgilangan tartibda ma'lum ma'muriy-huquqiy vositalardan foydalanish yo'li bilan amalga oshiriladi.

Shunday qilib, turli predmet va funksional xarakterdagi vositalar majmuini o'z ichiga olgan temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ma'muriy-huquqiy ta'minlash mexanizmida ma'muriy majburlor choralari alohida o'rin egallaydi. Transport xavfsizligini ta'minlovchi subyektlar ushbu choralarni mustaqil ravishda, shuningdek mazkur turdagi jamoat xavfsizligini ta'minlaydigan boshqa tuzilmalar bilan o'zaro hamkorlikda amalga oshiradilar.

Temir yo'l transportida jamoat xavfsizligini ta'minlash faoliyatini huquqiy tartibga solish tizimida ma'muriy-huquqiy vositalar alohida o'rin egallaydi. Ular xavfsizlikning tamoyillari, talablari, mazmuni va parametrlarini, uni ta'minlash shakllari va usullarini, uni ta'minlovchi subyektlarning maqomini, shuningdek transport xavfsizligini buzganlik uchun javobgarlikni va boshqa masalalarni belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent, 1992.
2. O'zbekiston Respublikasi "Temir yo'l transporti to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 1999.
3. O'zbekiston Respublikasi "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2017.
4. O'zbekiston Respublikasi "Qo'riqlash faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2018.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari: "Temir yo'l transportidan texnik foydalanish va harakat xavfsizligini ta'minlash qoidalari" (Toshkent, 2015–2022).
6. O'zbekiston Respublikasi Temir yo'l ustavi. Toshkent, 2002.
7. Milliy xavfsizlik konsepsiyasi. Toshkent, 2017.
8. "O'zbekiston Respublikasida jamoat xavfsizligini ta'minlash tizimini rivojlantirish strategiyasi 2022–2025-yillar uchun". Toshkent, 2022.
9. L.A. Poleshchuk. Transportnaya bezopasnost': pravovye aspekty i administrativno-pravovoe regulirovanie. Minsk: Belarus State University Press, 2015.
10. Frolov, V. Transportnaya bezopasnost' i zakon. Moscow: Yurayt Publishing, 2018.
11. Rossiya Federatsiyasi "Transport xavfsizligi to'g'risida"gi Federal Qonuni. Moscow, 2007.
12. Rossiya Federatsiyasi Prezidentining farmoni: "Transportda aholining xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kompleks tizimni yaratish to'g'risida". Moscow, 2010.
13. Avezov, Sh. Temir yo'l transporti xavfsizligi: nazariy va amaliy jihatlar. Toshkent: Fan, 2019.
14. Bekmurodov, R. Transportda jamoat xavfsizligini ta'minlash: huquqiy va tashkiliy jihatlar. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2021.
15. International Convention for the Safety of Life at Sea (SOLAS), IMO, 1974.
16. OECD Guidelines for Transport Safety, 2020.
17. UNESCO Recommendations on Transport Safety and Public Security, 2018.